

“Barren ibarrak” (1977), tematika, sinbolo eta alde literarioak

Maite ZULAIKA

“Barren ibarrak” izeneko olerki liburua, 1978.ean urtean argitaratua izan bazen ere, 1977. urtekoa da. Olerki ekoizketa berri honek isladatzen duen izaera gogoetatsua, oreka eta kera existentzialistak “Zortziko hautsiak” izeneko olerki liburuaren mugetatik hareago eramango dute irakurlea. Ohiko mugak gainditzean, gizabanakoaren sentimendu izkutuko mundu barnerakoiena ezagutzera bideratuko gaitu Luis Mari Mujikak. Olerkigintza landuaren ildo jarraituz, metaforismo surrealista, bere aniztasun osoan, harrotuko du. Ballabide literario eta iruditeria somatikoaren bidetik, gaztelanar literaturak hainbestetan agerian utzitako olde irrazionalarekin bat etorriko da.

Olerki liburu hau hiru zatitan banatua azaltzen da:

- a.- “Ukitzen dudana...”: Olerki bildumaren lehenengo atalari dagokio. Kera existentzial eta barrutikoa aniztasun tematiko aberatsez agerian uzten du, ondorengo galak harrotuz: galdera filosofikoak “Zortziko hautsiak” izeneko olerki bilduman (1975) isladatutako aldikotasun edo denboralitate bere iragana eta oraina kontrajarriaz); Lizardi eta Jon Miranderen olerkigintzan hainbatetan behatutako paisaiaren trataera animikoa... Dena den, tematikari buruz aipaturiko guztia ez da deus berririk izango Luis Mari Mujikaren olerkigintzan; garaietako ildotik, bere teknika literarioak, ordea, landuago bilakatuko dira.
- b.- “Zentzunon leihoa...”: Hemen olerkiaren kontzientzia estetikoa

da nagusi. Hau dela eta, esan daiteke Luis Mari Mujikarengan estetikotasunak ez duela entitate animikorik atxikitzen, baldin eta gizabanako kontenplazaillearen kontzientzia tartekatzen ez bada. Edertasuna ez da ezer, ikusleak bere harriduraz parte hartzen ez badu. Landuriko estetikotasunaren kontzepzio hau aski etengabe bilakatzen da olerki bilduman, edertasunaren izatea kontenplazaillearen menpe egonez. Orain arte alpatutako guztia, "*Barren ibarrak*" olerki bilduman, aurreko garaletan (bai gaztelaniar bai euskal literaturan) harrotutako iruditeria irrazional eta paisaiaren adierazpen sinbolizatuaren aztarnetatik, maisutasun handiz, doa.

- d.- "*Mintzo gaitzak...*": Kera gogoetatsua alde batera utzirik, "*Zortziko hautsiak*" olerki bilduman landutako tragikotasuna bereganatzen du poetak. Luis Mari Mujikak, frankismoaren diktadurapean euskal gizarteak sofritutako zapuzketen lekuko izanik, garalko Euskal Herriaren alderdi bihurrena agerian uzten digu: batetik, guda zibilaren lorratzak ("*Urbasa-ko lezean*", "*Amezkoa Zudaire*"), eta bestetik, geroztiko euskal borrokaren zertzeladak (Garmendiaren amari eskainitako "*Fingabeko iturria*" olerkia eta "*Etzanda zutik Ergobin*" poema). Metafora surrealisten aldeari aurrezantzu eta saredura konplexuzko pasarte poetikoak isladatzen doazkio. Gure herriaren borroka mistika eta idealismo aunitzez bete dago olerkariarentzat. Mujikak atxikitutako jarrera kritikoa, 80 hamarkadan emango den indarkeriatik hareago joango da.

Eragin zenbait

"*Zortziko hautsiak*" izeneko liburuan, "*Barren ibarrak*" olerki bilduman bezala, García Lorca-k bere garaian landu zuen iruditeri primitiboarekin loturiko sinbolismoaz (*ilargia, kutxiloa, zezetak,...*) jarraituko da. Eragin posible hori urrutikoa dela pentsa badaiteke ere, Luis Mari Mujikarengan ez da bakarra, aberastasun literarioa iturri ezberdinetatik datorkiolarik. Gimferrer, V. Montalban eta 70. hamarkadako zenbait olerkari espaniarrak harrotutako surrealismoaren ildo gure olerkariak nabaria du bere bilakabide poetikoaren sorkuntzan, nahiz eszenatoki euskaldun baten inguruan oinarritu oro.

Metaforen erabilera basati eta bortitza suertatzen da tragikota-

sunak gaitzat duten olerkietan. Beste aldetik, "Zortziko hautsiak" anitzetan landutako bertso barrutiko etenak lantzerantz etorriko da (olerki neurtuek eta horien barnean errima errepikakorrek sortzen duten ohikotasunetik ihes egin nahian). Horien artean adibide batzuk aipa daitezke: "...(*Isil nadin!*)..." (167.or.), "...(*ederrago ezin ager!*)..." (129. or.), "...(*ausaz, ez al dakizute, / denak nirekin zoazte!*)..." (146. or.)... Alpaturiko adibide guztiek, bertsoen barruan, kontrastapena dute helburu. Lizardik eta Jon Mirandek joera bera azaldu zuten olerki batzutan, parentesi eta gidioen bidez, hari kontzeptuala beste olde batez hautsiz.¹

Esan den bezela, Mujikak bere ekoizketa poetikoan iturri ezberdinetako eragina jasotzen duen. Espainian 70. hamarkadan olerkariaren eskutik jasotako eragin garrantzitsuenetakoa Pablo Nerudarena aipa daiteke, bereziki irudiek luzadura handiagoa jasotzen dutenean. Hau guztia hamarkada hartan landutako olde surrealisten barnean (eta, noizean behin, haraldukoan) sartzen da. Hala eta guztiz, 70. hamarkadan bai Euskal Herriaren borroka eta lehenagoko euskal gizarte monolitikoaren krisia, eta bai estatu espaniarrak bizitako egoera larria aintzat harturik, gure olerkariak ez zuten bide erreza izan kanpotik jasotako eraginei berezko interpretapena emateko (*euskal* kontestualizazioa, alegia).

Metafora somatiko eta tresnazkoel dagokienez Miguel Hernández-en eragina ez da gutxietekoa. Olerkari honen ibilbide poetikoan beha daitezkeen elementu berak atzematen dira, maiz, Mujikaren sorkuntza poetikoan. Horien artean, nabariak bi: "*uñas*" (azkazalak) eta "*dientes*" (hortzak). Gainera, metafora begetatiboetan eta pertsonifikazioetan jarrera irrazional bera hauteman daiteke, euskal etnografiatik eta laborarizatik hartutako irudiez profitatzean. Honez gain, esan beharra dago, gure olerkariak erabilitako iruditeria euskal olerkariak landutako metaforismotik hareago joaten dela, hots, exotismoa eta surrealismoaren malla gorenetarantz euskal liririk ezarritako

(1) MUJIKAK, L.M.-k liburuan; "Miranderen poesigintza" (II. alea): "*Elkarriketak eta etenak ez dira falta Miranderen poesigintzan. Baina bai batean, bai bestean, Lizardi (berriz diogu) Mirande baino zorrotzagoa eta arkitektoagoa da*". Honen arabera, Luis Mari Mujikaren joera Mirandek erabiltzeko hobeto erka daiteke. Olerki landuaren barruan koka badaiteke ere, konplexutasunetik ihes egiten du, maiz, testuen ulermena ez oztapatzearen.

ohiko mugak gainditzen saiatzen dela. Bere sorkuntzarako ereduak maiz atzerritik datozkio, eta handik edango du bere jakintza-egarrria asetu arte.

Metaforismo arrotz hori guztia garaian garaiko Euskal Herriko egoerara egokituko du, hau da, beste Iturrietatik jasotakoa bere olerki ekoizketan plasmaturiko du zailtasun anitz gaindituz; euskal borrokaren tragedian ahokaturako du ikuspegi berri bat. Euskal paisaia (Santigomendi, Ergobi, Urbasa, Amezkoa, Azpelti) hainbeste urtetan diktaduraren eskuetatik sofritutako zapuzketaren lekuko zehatz bilakatuko da. Hona hemen "*Barren ibarrak*" olerki bilduman jasoriko hainbat adibide: "...*Urbasa mendi gainerik / hamaika sufre dantzan...*" (149. or.), "...*Bardoiza-ko leze hezean / bekatu bera zutik...*" (159. or.).

Beste aldetik, aldikotasuna ere nabaria da. Aipatu dugunez "*Zortziko hautsiak*" olerki-bilduman gauza bera ikus daiteke. Lizardi eta Jon Miranderen olerki-gintzan teknika hori asko garatu zen. *Arratsak* heriotzaren ordu izaten jarraituko du, eta gertaera honekin loturiko zoritxar guztiak tindagai gorrixka biketsu batez koloreztatuko dira.

Mujikaren ekoizketa poetikoa iruditeria modernoaren barruan bildua badago ere, olerki erromantzeatuetan, euskal balada zaharren ildo arina ere ez da ahanztekoa; gauza bera hauteman daiteke Antonio Machado edo Federico García Lorca-ren olerkietan, hau da, erta-roko erromantzeen eragin ukaezina. Honetaz gain, gure olerkariaren ekoizketa poetikoan, eragin klasiko baten aztarna batzuk atzeman daitezke. Olerki sorta hau irakurtzean, behin baino gehiagotan, idazlearen paisaiaren deskribapenetan (Machadok, anitzetan, erabilitako bisemi-teknikan) pentsatu dugu. 27.ko belaunaldiaren eragina daiteke, batez ere, gure poetak, idazteko orduan erabiltzen duen inprezioso eta surrealisismoaren aztarrena. Bere lirika ez da erabat kanpotikoa, pasarte asko barruko oldean oinarritzen baita. Honek guztiak Mujika paisaia irudikatzean irrazionalismo estetikoaz balliatu dela adierazten du.

Ekarpn literario zenbait

Orain arte aipatu den bezala, Luis Mari Mujikaren metaforismoak

surrealismoaren bidetik jarrera estetiko irrazionala bereganatu du, batez ere, paisajismo kromatikoari dagokionez, garalan garalko egoera politiko aintzakotzat harturik. Euskal Herriak jasandako errepresioak bide berriak bilatzera bultzatuko du gure olerkaria. Horretarako, olerkigintzak eskaintzen dizkion baliabide literarioak aiposekin lagungarri zaizkio. Metaforismo sinbolikoak irrazionaltasunaren bidetik aukera anitz emango dio. Gogoeta filosofikoak ere joko sinbolikoetan bilduko ditu, askotan, *mintzo poetiko* bihurtzeko aitzaki izanik. Honen adibidea "Asekaitz" izeneko olerkian aurki daiteke. Gure olerkariaren eskutik metafora-mota ezberdinak gero eta konplexuagoak bilakatzen dira, A>C tipologiazko irudiak eta A>C, D, E ereduak, alegia.

Olerki guztiak neurtzaren barruan kokatzen ditu Olerkariak "Zortziko hautsiak" bilduman hasitako bide berdinak jarraituko du, hots, neurgintzaren balioztapenetik. Gai tragikoak eta datualak harrotzen diren olerkietan neurriak eta puntuak ahapaldi indar berezia eranstean die, mugimendua eta adierazpena bizilagotuz.

Erromantze moderno diren olerkietan 8-7, 8-7-koa da neurkera nagusia, baina, beste neurkera zaluagoak ere kausi daitezke, adibidez, 5-5, 8-5, 5-8, 7-4, 4-7, 7-7-4 modukoak. Ondorioz, esan daiteke, Luis Mari Mujikak, gehienetan, neurri zaluak bilatzen dituela, hamar silaba goragokoetatik ihesiz. Hau dela eta, olerkariak erabilitako neurgintza-eredu asko euskararen eremutik at dagoela azpimarra daiteke, euskal olerkigintza, ohiko formak ekidituz, berritu nahian baitabil.

Alderdi tematikoa

Poetak "Barren ibarrek" olerki bilduman erabilitako tematika "Zortziko hautsiak"-ren baino trinkoagoa bilakatzen da. *Natura* eta *edertasunarekiko kontzientzia* estetikoaz gain, *alditasuna* eta *alderdi existentzialista* dira nagusi. Bere olerki batzuek zama filosofiko handia dute ("Ase naiz eta egarriz", "Natura naturago", "Ezera eta osoa" eta "Gogapenak", batez ere); beste batzuk, berriz, paisaiaren iradokizun bidetik doaz ("Kromatismoa" eta "Araxes Lizartza-n").

Alderdi tematiko sakonena *alditasuna* eta *naturaren oharren estetikoari* datxekie. Alditasunarekin *lehenaldia* eta *orainaren arteko*

dialektika existentziala azaltzen da. Dena den, goikoak ez dira gertatzen bakarrak sorkuntza poetiko horretan, ezen "*Mintzo gaitzak*" izeneko atalean Euskal Herriaren tragikotasun lorratzak isladatzen dira "*Zortziko hautsiak*" bilduman harrotutako bortizkeriarekin jarraituz. Oharmen estetiko nabaria da, adibidez, ondorengo ahaaldian:

"...Kontzientziak izate
 izadiari damaio,
 gauzek begiotan giro,
 ederrik ez begi gabe
 (itsuak ederra hutsunel),
 ah, natura naturago
 zenbat ta ni bideago!..."²

Mujikak agerian uzten du naturaren ederrak ez duela funtsik kontenplazaillearen oharpenik gabe barik; izadiaren izatea olerkariaren menpean datza.

Atal honetan poeta olerkigintzaren barne-mulina hurbiletik aztertzen saiatuko da. Horretarako, ezinbestekotzat jotzen du paisalari ematen dion erabilpen estetiko, eta, era berean, heriotzari eta naturaren zikloei (urtesasoiei) emaniko garrantzia. Bere eder-mundua, anizteta, hain ederki ezagutzen duen Euskal Herrian kausitzen da. Mujikak, alderdi tematikoaren barruan, agrarismoa harrotzen duela askok pentsa badezake ere, *estetika naturista* batez mintzatzea da egokiena.

Gure olerkariak gizarte industrializatu batean bizi arren, gizarte horretatik ihes eginda, ekoizketa poetikorako edergailuak naturan bilatuko ditu, eta haletaz ballaturik, sinbolismoari, sorkuntza tekniko bezala, mintzo poetikoa izaditik eskainiko dio. Bere ekoizketan iturri estetiko sakonenak naturan (*paisajismoa*) kausituko ditu, eta natura hori *paisalari* eta *fenomeno kosmikoei* loturik, batez ere, isladatuko da. Alpaturikoa XX. mendeko gaztelaniar olerkariaren konstantea kontsidera daiteke. Adibide bat Pablo Neruda³ edo Antonio Machado baten metaforismoa eta irudi-mundua izanen litzateke, besteen artean.

(2) "*Natura naturago*" (130. or.)

(3) Ikus: ALONSO, A.: *Poesía y estilo de Pablo Neruda*.

Beste aldetik, tematika aberats horren barruan *alditasuna* kausitzen da. Mujika, nolabait, denbora tinkatzen saiatzen da, hau da, aurkikuntzaren momentua eusten. Ez da gertakarien data zehatza alpatzen, ezta egunik ere, baina bai, zenbaitetan, unea. Esan daiteke arazoa *oralna* zehazten, *denborazko eremua* irmotzen, eta, hone-taz gain, *sekuentziaren* nolabaiteko kronologia iraunarazten datzala. Zenbait gertakari denboran kokatzea zaila izanik ere, ordena, bertan gertatuaren gutxi gora-beherakoa adieraztera dator.

Bestalde, *alditasunak* denboraren ihesa, naturaren azalbideetan, adierazten du. Sarritan, *ura, erreka, ibaia, ...* iragankortasun horren sinbolo bihurtzen dira.

Gizabanakoak bizitza ez dezakeela erabat kontrola isladatzen da. Gizakiak, jaiotzen denetik, etorkizuna idatzia dauka, eta, gizakiok *hilkor* gara. Horregatik denboraren joan-etorria arazo existentzial bila-katuko da Mujikaren eskutik. Gizabanakoaren heriotza, -hilketari bu-ruzko olerkietan- olerkariak sorturiko ingurugiroaren ikuspegiari errotzen da. Dena den, olerki hori ez da olerkariaren berezko izakera eta gertaera pertsonalaren fruitu, soilik, Euskal Herriaren ingurugiro sozio-kulturalak ezartzen dituen baldintzen ondorio baizik. Mujikaren lan poetikoa zuzen interpretatu nahi bada mende honetan bizi izan-dako esparru zabalean kokatu behar da.

Alditasunarekin jarraituz "*Zortziko hautsiak*" bilduman egiten zen bezala, jarrera animikoak txertatu beharko liriateke. *Arratsa, goi-za, gaua, eguerdia, ...* zentzu horretaz ukituta daude, nolabait. Eta, halaxe, *gauak* eta *arratsak*, denboraren neurtzaile direnez, subjektibismo irrazionalaren bidetik barnekoitasun handiagoa lortzen dute. Olerkariaren aballdura psikikoa eguna joatearekin etorriko da, hots, iluntasunarekin. Alditasun horretan, barneko oldarrak, dolorea eta gordintasuna isladatzen dira. Azken finean, sentimendu negatiboen agerpena ez da kasualitate huts izanen, olerkariaren barne-muina adieraztera etorriko da baizik.

Denbora *iragankortasunean* datza, hori balta giza-existentziaren sentipen trinkoena. Momentu gihartsuenetarikoak "*Barrengo iba-rran*" olerkian azaltzen dira, denborazko partikula eta aditzen bidez:

...Lehen izaten, etsitzen ez
nekien. Bizitzen,
ekiten, zartatzen, hausten

*ikasia nintzen,
orain zezenak t'ekaitzak
isil, makur daude..." (100. or.)*

Aldiak joanaren giro nahigabetsua eskaintzen du. Gauzak ez dira etengabeak, suntsikorrak baizik. Oro igaro egiten da. Eta denborarekin batera, anizteta, ahazmena dator gizakiaren harremanak korapilatzerara. *Existenziaren* zalantza isladatzen da galdera bortitzen bidez: "...(*natura gordin honi / izate nork dio?*),..." (115. or.).

Izadia, egoera beltz eta hitsean pulunpaturik, *heriotzaren* menpe azaltzen da, hau da, bizitzaren itzalpen ilun eta garratz da. Anizteta, olerkariaren egoera mingarri eta ezkorraz mintzo daiteke, gauekotasuna mintzo poetikoaren abiapuntu izanik. Izpiritu minduak emandako erantzun poetikoa barnetiko garraztasunaren ondorio da. Hurbileko eta barrutiko mundua nahastuz, ekoizketa poetikoak errealitatea eraldatzen du.

Heriotzaren aurrean olerkariak bere burua etsipenean eta larritasunean itotzen uzten du. Une samingarriak barne protesta azaltzera datoz; izadia ez dago heriotzatik aske. Sarritan, irudi-sinbolikoen joan-etorrian, tankera irrazional edo ezlogikoa hautematen da.⁴

Heriotzaren trataera tematikoaren barruan, hiru azpi-genero hauteman daitezke: bata olerkariari arazo existenzialak eragiten dizkion heriotzar loturikoa; bestea, bere herria eta hizkuntzaren suntsipenarena; eta azkena, egoera sozio-politikoa aintzakotzat harturik, gizabanakoaren hilketarekin saretua, herriaren etsaien eskutik gertatua. Azken trataera hau tragikotasunaren alderdi latzenari datxekio. *Tragikotasun* hori isladatzen duten olerkiak "*Mintzo gaitzak*" izeneko atalean ikus daitezke. Inguruko zehaztapenak olerkariaren garraztasun eta bortiztasun guztia kaleratzera datoz, eta, gehienetan, zorigaitzoko gertaera guztien lekuko bezala, natura bera izanen da:

*"...-''Ah, ah, ah, harkaitzok, entzun,
atera ni hemendiki'',
hilargi hotzak euskaraz*

(4) Luis Mari Mujikaren izadiarekiko poesia gaztelaniar eta frantses olerkariaren sorkuntza poetikoarekin ere harremanetan jar daiteke. Horien artean P. Verlaine, J.R. Jiménez, A. Machado eta Azorin gogoratzeak dira.

*negar nagia dagi,
malko gazi-urkatuak
fagoek begitatik..."*⁵

Naturaren elementu guztiak iradokigarri dira Mujikaren iruditeria sinbolikoaren munduan. Gehienak tragikotasunaren aurrezantzu gisa isladatzen dira. Sinbolo hauek guztiek, emeki-emeki, heriotzaren ordua adieraztera datoz.

Herria eta hizkuntzaren heriotza tragikotasun tematikoaren azpi-genero gisa aintzakotzat harturik, abertzaletasun hertsiaz mintzo daiteke. Garai hartan Euskal Herriak frankismoaren diktadurapean bizi izandako egoera sozio-politikoa nabaria da. Adibidez, euskara, herriaren hizkuntza bezala, ukatua zegoen etsaien eskutik. Ukatze horrek hizkuntzaren nolabaiteko galera suposatu zuen, nahiz mintzaira nekazal giroetan zutik iraun. Gaur egun, euskara berreskuratzeko ahalegin zenbaitek, hala ere, hizkuntzari artifizialtasun-itxura ekarri dio. Abertzaletasun horren aztarrenak "Isil ta larri" olerkian, dotoretasun handiz:

*"...Hizkera da hatsa...
Aih, ahal balitza
lehen berbihur orain!
Gure hizkuntza
euskaran datza,
gaitezen lehenaren dina..."*⁶

Alde tematikoan aniztasun handia eman arren, gai bakoitzak arazoa trebeziak gairiditzea lortzen du. Aniztasun horrek olerkariaren aberastasun literarioa agerian uzten du. "Barren Ibarak" bilduma zazpi eremu tematikotan (*alditasuna, existentzialismoa* bakardadearekin batera, *natura* eta *edertasuna, oharren estetikoa, paisajismoa, heriotza* eta *abertzaletasuna*), batik bat, banatua dago, eta alderdi bakoitzean beste azpi-genero zenbait kausi daiteke. Tematika sentimenduen munduan murgildurik dago, surrealismoaren ildotik iruditerian interpretapen askeari bidea emanez.

Olerkigintza honetan irudi sinboliko, metafora eta prosopopelek

(5) "Amezkoan Zudaire" (159. or.).

(6) "Isil ta larri" (111. or.).

ezinbesteko zeregina betetzen dute. Erabilitako baliabide literarioak ez dira edergailu huts. Prosopopeiek izaki bizigabeei bizia ematen die. Antzaldaketa irakurlearen azpi-kontzientean komunikazio giroa sortzera dator, Irudimenaren agerraldiak iradokizun aske bihurtzen dira. Esan daiteke gure olerkariaren ekoizketa poetikoa balore adierazkorrez hornitzen dela, iruditeria olerkigintzaren zutabe izanik.

Baliabide literarioen azterketa hurbila

Atal honek Mujikaren olerkigintzak isladatzen duen baliabide literario zenbaiten azterketa egitea du helburu. Mintzo poetikoa herri xumearen mintzairatik eraikitzen hasten da, euskarak jasandako artifizialtasunetik ihes egin nahian. Iturri ezberdinetatik edan arren, molde poetiko pertsonalera taxutzen du, garaian garaiko egoerak eskatzen dituen eraldaketak maisutasunez lortuz. Behatutako baliabideak olerkariaren aberastasun literarioa isladatzera datoz.

Ondorengo orrialdeetan, ballabide literario garrantzitsueneñ panoramika eskaintzen saiatuko gara. Horien artean, kromatismoa, idazkera-adierazpenak, sinbolismoa, bisemia, metafora, errepikak...

a.- Mugimendua

a.1. Mugimendu adierazkorren erregulaketa

"Zortziko hautsiak" bilduman bezala, poetak dinamismoaren teknika erabiliko du, neurtitzaren lantzeak sorturiko terrentatik ihes egitearren. Ohikotasun hori gainditzeko ballabide askotara jotzen da, Iturri ezberdinetatik jasorikoa molde poetiko pertsonalean egokituz. Beste olerki bildumetan ikusi dugunez, liburu hau mugimendu mekanikoaz gain (neurtitzari dagokionez) alde psikologikoaz ere mintzatzeko gune aparta bilakatzen da. Errealitatea ordezkatzeko duen gertakizunak geroaren baldintzatzaile bihurtzen dira, hau da, tragikotasuna adieraztera datoz:

*"Lizarren begiak makur,
gauak senartzak laban,
soro hori-iharretan zaunkak
(ez dakit zer pasa dan...),
Urbasa mendi gainetik*

*hamaika sufre dantzan,
Olazti-tik gora (aih, aih, aih)!
itzalak mozkor gisan,
azkazal horiek ez, ez,
galde zertarako diran ..."*⁷

"Urbasako lezean" olerkiaren hasierako ahapaldi hau mugimendu psikologikoaren lekuko da, olerkian garatzen den bilbearen giltzarrari da.

a.2. Mugimendua olerkien metrikari egokitua.

Aipatzen genuenez, ohikotasunetik ihes epiteko, poetak, zenbaitetan, mugimenduaren teknika erabiltzen du. Horretarako, neurri ezberdinetako ahapaldiak lantzeko joera isladatzen du. Joera mota hau "Barren ibarrak" bilduman ez da "Zortziko hautsiak" poemarioan bezain ugari gertatzen. Esan beharra dago, luzera ezberdineko ahapaldien erabilpena ez dela agertzen "Mintzo gaitzak" ataleraino. Baiteste mugimenduaren erabilpena tragikotasuna jorratzen duten olerkiekin hobeto ezkontzea. "Urbasako lezean" olerkian, adibidez, ahapaldi laburrenak lau bertso-lerrotakoak dira, baina sei, zortzi, hamar eta hamasekoak ere aurki daitezke. "Amezkoan Zudaire", "Txirila iduri", "Etzanda zutik Ergobin" eta "Fingabeko iturria" olerkietan antzeko teknika hauteman badaiteke ere, ahapaldien luzera aldatuz doa olerki batetik bestera. Antzeko trataera aztertzea litzateke Antonio Machadoren "Campos de Castilla" (1907-1917) olerki bilduman.⁸

Mugimenduaren arintasuna olerkien irakurketa baldintzatzeraz dator. Hala nola, neurri ezberdinetako ahapaldien erabilpenak —eta bere dinamismo positiboak— kera antzekotsuek eragiten duten galdotasuna saihesten du. Badirudi, alde tematiko existenzial eta filosofokoak lantzen direnean alderantzizko dinamismoa (dinamismo ne-

(7) "Urbasako lezean". (149. or.)

(8) POESIAS COMPLETAS (189. or.) "Campos de Castilla": "La tierra de Alvargonzález" (Los asesinos). Selecciones Austral (1985). Luzera ezberdineko ahapaldiak ikus daitezke bertan. Tragikotasuna alde tematikotzat hartzen da. Ahapaldiek hurrengo luzera azaltzen dute: 4-8-6-4-4 // 4-4-8 // 6 // 4-12 // 4-4 // 18.

gatiboa) atzematen dela. Hau ez da harritzekoa aintzakotzat hartzen badira olerkariaren barne sentimenduak, gogoetak, kezkek, ezinegoak...

a.3. Mugimendua sortzeko beste baliabide zenbait.

Olerkariak teknika ezberdinez ballaturik, eta orain arte alpaturikoak alde batera utzita, dinamismo positiboa ala negatiboa sortuko du: dinamismo positiboaren kasuan aditzak, gehienetan, adizlagunik azalduko dira; eta, negatiboaren kasuan, izenlagunak (epitetoak, batak bat), adizlagunak, aditzondoak, erreplikak, paralelismoak, anaforak, pleonasmok, perifrasiak, enumerazioak,... eta abar.

Mugimendu positiboari dagokionez, aditz jokatugabeen erabilpenak mugimendua arindu arren, ez da beti modu berean suertatzen, kontrako eragina ere sortaraz dezakeelarik, zenbaitetan, aditz hori beste aditz baten menpe azaltzean. Nahiz bi aditz baino gehiago eman, ekintza bat bakarria isladatzen da. Horren adibidea "*Barrengo ibarreak*" olerkian, aditz nagusiak inguruan dituen gerundioen funtzioa beraganatzean:

"...*"Bizitzen"*,
"ekiten", *"zartatzen"*, *"hausten"*
ikasia nintzen,
orain zezenak t'ekaitzak
*isil, makur daude...*⁹

Dinamismo negatiboaren kasuan, ballabide zenbaiten erabilpena alpatzen genuen. Kasu nabarmenenak erreplikapenen erabilpen dira. Bai "*Zortziko hautsiak*" bildumako "*Pena berdetan*", bai "*Barren ibarrak*" bildumako "*Birjaioko naiz*" olerkian, ugaritasun antzekoa, eta bietan bertso-egitura bera:

"Birjaioko naiz, herri,
eta maiteko zaitut berriz,
birjaioko naiz, argi,
eta maiteko zaitut berriz,
birjaioko naiz, txori,
eta maiteko zaitut berriz,

(9) "*Barren ibarrak*" (100. or.)

birjaioko naiz, euri,
eta maiteko zaitut berriz,
berrilgo naiz, nire herri,
eta berbiztuko naiz berriz...¹⁰

Poema Federico García Lorca-ren "El llanto por Ignacio Sánchez Mejías" eresiarekin pareka daiteke, antzeko dinamismo eta egitura aurkitzen delarik.¹¹ Olerkiaren indarra heriotzaren etengabeko errepikapenak lortzen duen efektu plastikoan datza. Dena den, ez da kasu bakarra, izenlagun eta aditzen metatze-puntuak bestetan ere aurki daitezkelarik.

b.- Etenak

Ohikotasunetik ihes egiteko mugimendua ez da teknika bakarra; etenak helburu berakin datoz. Honela, bertsoaren gorputzean parentesiak, aposizioak, marrak, esklamaketak, galderak... ager daitezke, eta gogoetak, aldi berean, olerkiaren barruan txertatzen dira. Olerkigintza landuaren lekuko bezala enkabalgamenduak ere aurki daitezke, hots, geldiune sintaktiko eta erritmikoaren desloturak; bertsoak egitura sintaktikoarekin hausten du, hurrengo bertso-leerroan jarraituz. Hurrengo kasuan eten erritmikoak hitzaren zatiketa eragiten du:

"Joanaren hautsaz nere
bidea iragana,
joana (noiztikan, esan)
ez zaida oraina...?..."¹²

(10) "Birjaioko naiz" (109. or.)

(11) "El llanto por Ignacio Sánchez Mejías" eta Manrique-ren "Coplas a la muerte de mi padre" gaztelaniar literaturaren eresien gailurrean koka daitezke. Lorca-ren olerkia lau zatitan banaturik azaltzen da. Guillermo Díaz-Plajak esaten duen bezala, mugikortasun dramatikoarekin hasten da bizitza. Eta heriotza tarteko, deskribapena, emeki-emeki, erritmo geldoagoa eskuratzen doa: "...Las heridas quemaban como soles / a las cinco de la tarde, / y el gentío rompía las ventanas / a las cinco de la tarde / A las cinco de la tarde, / ¡Ay, qué terribles cinco de la tarde! / ¡Eran las cinco en todos los relojes! / ¡Eran las cinco en sombra de la tarde!..."

(12) "Zuk asma" (121. or.). Enkabalgamenduak, hitzen doinua eta inten

Hala ere, enkabalgamenduaren teknika literarioa ez da ballabide bakarra, eta, "Zortziko *hautsiak*" bilduman bezala, aspergarritasunaren terrentatik ihes egiteko bestelako errekurtsioak ere erabiliko ditu poetak. Parentesiz eta marraz itxitako bertsoak, besteen artean, etengabe azalduko dira. Geldiune hauek olerkariaren barneko samin, dolore eta gogoeta sakonak irudikatuko dituzte.

Etenen sorkuntzan ez da, inolaz ere, alde tematikoa ekiditu egiten. Hori dela eta, bakartasuna estuki lotzen da samin handiko krisialdiekin, eta horrek nolabaiteko barne-elkarrizketarako beta ematen dio gizabakoari. Poetak, parentesiak eta marraz itxitako bertsoez gain, esklamaketak, hiru puntuak eta galderak erabiliko ditu:

- Esklamaketak: Harridurazko adierazpenekin amaitzen da ahapaldi asko, barnean daraman dolorezko sentimenduak areagotzearen. Malz, dolore-oihuak erregu baten zantzu izan daitezke:

*"Goiza, noiztik zera gau?
(Eguerdi
geldi adil),
ze latza bizibehera haul..."*¹³

- Parentesiak: Barne-mulnetako gogoetak eta egonezina irudikatzen datoz. Zenbaitetan, adierazpen baten eginkizuna islatzen dute.

*"...Ah, gauzak, gauzak, gauzak
barneko ballo
(natura gordin honi
izate nork dio?)..."*¹⁴

---

tsitatea areagotuz, ballabide adierazkor suerta daitezke. Bere erabilpena nabari gaztelaniar literaturan, adibidez, Antonio Machadoren olerkigintzan: "Y cuando llegue el día / del último viaje / y éste al partir la nave que nunca ha de tornar, / me encontrareis a bordo ligero de equipaje, casi desnudo, como / los hijos de la mar.". Euskal literaturan ez dira gutxi izan enkabalgamenduen teknika landu dutenak. Horien artean Oihenarte eta Jon Mirande, nagusiki. Miranderen poesian, hala ere, enkabalgamenduak ez dira konplexutasun handikoak.

(13) "Lehen huts" (120. or.)

(14) "Gauzetan naiz jalotzen" (115. or.).

Gehienetan, Lizardik egin zuen bezela, parentesiak pasartetan tartekaturik aurkitzen dira.

- Galderak: Poetak munduari buruz sortzen zaizkion zalantzak eta ziurgabetasuna galdera irekien bidez isladatzen ditu. Anitzetan galdera horiek ez dute erantzun zehatzik, kera existentziala baitute.

d.- Antitesiak

Damaso Alonsok esan zuen bezela, antitesia, irudi logiko bezala, garai guztietako ballabide estilistikoa da; herri-poesian ohitura handikoa zen eta, maisutasun handiz erabilia izan zen eskola kulto eta gortesauetan. XVI. mendearen bigarren erdialdean, petrarkismoak eta kantutegietako testuek bultzaturik, indar handia jaso zuen, bere garapenaren gailurra, ordea XVII. mendean kontzeptismo eta gongorismoarekin bat dator.

Hemen paralelismoak, antitesiaren aldetik, ikustea komenigarritzat jotzen dugu. Poeman zenbait gai antitesi modura emana da. Besteen artean ondorengoak aurki daitezke:

- 1.- Bizitza / heriotza, jalo / hil.
- 2.- Zaharra / berria.
- 3.- Gaua / eguna.
- 4.- Lehena / oraina.
- 5.-Negua / uda, udazkena / udaberria.
- 6.- Betea / hutsa.
- 7.-Gozoa / mikatza.
- 8.-Joan / etorri.
- 9.-Izan / ez izan.

Olerkariaren etsipen eta dolore zaharrak orainaldian asetzen dira. Gauza oro giro animikoan txertatu behar da poetak hartzen duen jarrera hobeto ulertu ahal izateko. Gauza bera *gaua* eta *egunaren* arteko aurkakotasunaren trataeran. Gaua zorigaitzoko aurrezantzuz betetzen da; eguna arazo guztien ebazpen bezala sortzen da, eta, askotan, egunaren itxaropena gauaren etsipenekin itzaltzen da:

"Negu-ahazmenak bildu nau
gauzen *goiza* bihurtu *gau*..."¹⁵

(15) "Barrengo ibarrean" (100. or.).

Gaua eta egunaren kontraegoera mintzo soil-existentzialista batean kulunkaturik, bada. Era berean harrotu zuen Lizardik gaua eta egunaren aurkakotasuna: "Oi, zein dan ituna / beera-bear aul / Nik ez nai eguna / biurtzerik gaur". Beste aldetik, lehena eta orainaren arteko trataera Calderón de la Barca-ren olerkigintzan adibidez: "Cuna y sepulcro en un botón hallaron. / Tales los hombres sus fortunas vieron: / En un día nacieron y espiraron; / Que pasados los siglos, horas fueron". Bilduma honetan antitesiak sendotasunez garatuta, eta "Zortziko hautsiak" delakoan hasitakoari gogor ekiten dio. Antitesiak erruz erabiliko ditu sentimenduen egia gailentzeko. Helburua anitza izan arren, gehien nagusitzen dena bi idela edo sentimenduen aurkakotasuna da. Noizean behin, mundu fisiko eta espiritualetan arteko kontraesana edo paradoxa aurkako mundua eta gizakiaren argia eta gaua adieraztera dator. Antitesi nabarmenenak denboraren iragatean azalduko dira, hots, alditasunari lotutakoetan. Lehena orainarekin bezala, txertaturik zaharra berriarekin:

"...Barrengo bolkan **zahar** hura
gaur zaida ibar **ume**,..."

Lizardiren eragina, aski nabaria da, gaztelaniar literatuko beste zenbait idazleena baztertu gabe. Egoera animiko eta datual desberdinen azalpena "Egun bereko alharguntsa".

"Zazpi urtez etxeke dizüt gizon hila khanberan:
egünaz lür hotzian eta gaiaz bi besuen artean".

Antitesia garrantzia, alditasunean txertatu arren, beti ez da horrela suertatzen. Gehienetan, antitesira sortzeko bi sustantiboen aurkakotasuna ageri da, baina badira bi izenlagun arteko kontrajarre-
ra profitatzen duten ahapaldiak:

"...Sakana-ko ibar zabalak
gaur ez arto, ez aran,
ah, aran **gozoen** ordez
mikatz mila basaran!..."¹⁶

Baita bi aditzen artean sorturikoa:

"...Gure izana uren gisa,

(16) "Urbasako lezean" (151. or.)

*nire izana itsasoa
(izanaz ez naiz, ez izanaz naiz)...*¹⁷

Azken adibide honek William Shakespeare, dramaturgo eta olerkari ingelesaren, olde soil-existenzialistaz mendeetan zabaldua-ko "Hamlet" obraren esaldi unibertuala ("Ser o no ser") gogora dakar. Tragikotasunaren barruan olerkariak naturaren elementu kontrajarrienak aztertzen ditu trebezia handiz. Poetak erabilitako zolitasun poetikoa agerian geratzen da. "Zortziko hautsiak" bilduman hari existenzialista nabarmen bazen ere, "Barren ibarrak" poemarioan askoz barnerakoiagoa bilakatzen da. Existenzialismoa harrotzen duten olerkiek zalantza dute nabardura nagusi.

Poetak eskainitako antitesi gehienetan, barne lotura areagotzearen, kontrakotasunak bata bestearen ondoan ipintzen dira:

*"Ase naiz eta egarriz,
egarriz nago eta ase
(egarri hau bukagabe),
zure ederrean, izadi,
osoro asetzen naiz ni..."*¹⁸

Hemen alpaturikoa ez da bakarra; teknika bera errepikatzen da zenbait olerkitan, anitzetan korapiloa osatuz. Teknika honek olerkietan ulermena ilun dezake, beti hala ez suertatu arren.

Aipua merezi dute ondorengoek: "...Lurrean zaude (ah, nola?) / zutik-tente, nahiz etzanik..."(133. or.), "...(gaur plazer, bihar desplazer)..." (146. or.). Zutik / etzan joko antetikoaz tragikotasunaren gaia harrotzen da olerkietan, batik bat. Honetaz gain, kateamendua doltasun handiz landatuz "Galdezka bidean" olerkian:

*"...Ikus-desikus
(haruntz-honuntz)
Ikusiak dit atsegin,
-ez ikusiak, orde, min-
Horrela asetuz
beste guztia huts!..."*(127. or.)

---

(17) "Gogapenak" (103. or.)

(18) "Ase naiz eta egarriz" (140. or.)

Antitesi garatuena, zalantzarik gabe, *hutsa/betearena* da. Beti ez du antitesi modura jokutzen, anitzetan *hutsak* positibotasuna du.

“...*Hutsa niretzat ez da huts,
hutsa euskaraz osoa,
egia hutsa egia guztia...*” (104. or.)

Olerkariak, antitesien bidez, sentsazio bortitzagoak bilatzen ditu. XVI, XVII eta XVIII. mendeetako zenbait testutan kera estilizatuz antzekoak aurki daitezke.

e.- Hitz-jokoak

Hitz jokoan erritmoak lehenetasuna du olerkariarentzat. Hitz-jokoak sortarazten dituzten hotsak muturreraino ekoizturik daude. Zerbait eman orde, sentsazio formal zenbait piztu nahikoa da, teknikak barnean daraman plastizitatearekin jokatu. Hitz-kateamendu bereziak olerki barruan mugimendua nabarmentzera datoz. Horien artean hurrengoa aipa daiteke:

“...*Asé naiz eta egarriz
(egarriz nago eta ase),
haitzak, hitzak (gauzak ere)
osoagoak gaur neri
(ederra hain eder zergatik?)
eder honen goia bizkor
izadi lerdin honi zor...*” (140.- 141. or.)

Olerki berean beste hitz-jokoak kausi daitezke. Olerki modernoaren barruan errutina handirik egon ez arren, bertso barneko erritmoaren arintasuna nabarmen jarri nahi da.

“*Isil ta larri*” olerkian mugimendu honen adibide bat:

“...*Bai, isil nabila
isil bat bila,
baina herri hau lo dago.
Bizi zena hilda
(poza samina),
Euskal Herriak herio...*” (110. or.)

f.- Hiperbatona

Gure poetak ere hiperbatonera jotzen du harridura sortzearen.

Gehienetan, perpausa orden sintaktiko lineal batetik ateratzen da, sintagma distorsionatuak eskainiz.

Desbideratze horrek adierazgarritasuna handiagotzea bilatzen du.¹⁹ Besteen artean, "Barren Ibarak" bilduman hurrengo adibideak:

*"...Ederra dabiltz kreatzen
asmok, begiok, zentzunok
paisajeaz nagola so..." (129. – 130. or.)*

"Kromatismo" izeneko olerkian beste hau:

*"...Paisajeaz -xorakor-
begiok ditzadan ezkon!..." (144. or.)*

g.- Oihuak edo esklamazioak

Poetak ballabide hauek sentimendu sakonen garratzasuna kanporatzeko erabiltzen ditu. Gehienetan, mintzo sinboliko garratzez, barneko erritmo geldoen aspergarratasuna gainditzera dator. Alpatu beharrean gaude ballabide hauek tragikotasuna harrotzen duten olerkietan, batik bat, nagusitzen direla. Oihuak gizabanakoari sorturiko zalantzekin bat etorriko dira :

*"...Ase naiz eta egarriz
(aseaz egarriago,
egarria sekulakol),
ederra dut barruegi,
eder hontaz ezin etsi,
natura hau ote den Jainko
galdez nabil egunero..."²⁰*

---

(19) Latin eta gaztelaniar literaturan hiperbatonaren erabilera askotan ematen da. Gongorarena alpa daiteke, aldarenzeta sintaktikoaz, testuaren ulermena zailagotzen duela: "...Era de el año la estación florida (era la estación florida del año) / en que el mentido robador de Europa / -media luna las armas de su frente, / y el sol todos los rayos de su pelo-, / luciente honor del cielo,..." (Góngora : Soledades).

(20) "Ase naiz eta egarriz" (142. or.)

h.- Konkretizazioak

Konkretizazioek plastizitate handia dute olerkietan, batez ere, unearen larriadura girotu eta bikoiztu nahi denean. Zehaztapen geografikoaz gain zenbakiz osaturikoak ere kausi daitezke. Hala eta guztiz, zenbakiei loturiko zehaztapenak subjektibitatearen ildotik doaz, gehienak alde psikikoarekin ezkonduz. Zenbakiek, elementu datual gisa, pasarte lirikoel kera simetrikoa eransten diete. Estilizazio baten adierazle izan daiteke hurrengoa:

“...Behingoz izanak urruti,
orain direnak ihesi,
-geroa kezka
hitz **baten** ezaz-
elortzurian orri **bi**...”

Zehaztapen geografiko nabarmenenak “Amezkoan Zudaire” olerkian ematen dira. Euskal Herrian txertatzen dira; eta, batetik, aberriak jasandako aspaldiko zapuzketa oinperatzailearen eskutik da, gotz, gerla zibila zela, eta, bestetik, Euskal Herriaren irudi basati dira:

“...**Amezkoan**, hots, **Zudaire**,
Gollano, **Artaza**, **Allin**.
Haruntzago **Artabia**,
Eultz (**Lizarra** ere hurbil).
Herio-oroiak edonon
(oroiek triste zaizkit!),
gorrotozko ekaitzetan
mila basurde dabil...”²¹

Poetak erabiltzen duen konkretizazio oro beti ez da halako argitasunez ematen; anitzetan, iruditeria subjektibitatearen ildoari atxikitzen zaio, kasuan kasu lorratz tragikoak isladatuz:

“...**Urbasa** mendi gainetik
hamaila sufre dantzan,
Olazti-tik gora (aih, aih, aih)
Itzalak mozkor gisan...”²²

(21) “Amezkoan Zudaire”. (155. or.)

(22) “Urbasa-ko lezean”. (149. or.)

Beste zenbaitetan, zenbakien bidez,⁶ zehaztapenak atari ilogiko sinbolikoen olatuan bildurik azaltzen dira. Horrela azter daiteke "Urbasako lezean" olerkia: batetik, hasierako bertsoetan, subjektibitatearen eremutik murgildutako zenbakiaren erabilpena; eta, bestetik, gertaera horrekin loturiko zehaztapen datualak:

*"...Zazpi kutxilo beltz hoska
irrintziak bailiran,
ah, hortz harroak jeikita
mozkorti Nafarroan...
Hogeamaseiko urtea
(arren, isil naitean!)" (150. or.)*

Zirkunstantziel edo egoerel itsatsirik ondorengoak ere kausitzen dira: "...Bihotz hontan haritz mila..." (134.or.), "...herio gaitz-hase-
rra / zai kilometro bian..." (152. or.), "...bost tenazek heltzen dute / gure herria lepotik..." (159. or.), "...hogeia euskaldun ontzian / olatuen mendeko..." (161. or.), "...horra, horra sei gizonen / soinak hondartzan seko..." (163. or.), "...iturriak hamabi... / ...zuloak bederatzia..." (169. or.) ... Badaude denbora eta paisaiari loturikoak ere: "...Sei arrantzaleek gurdian / bidea etxerako, / (gurdi makal-nagiaren / pisua beraldiko), / arrantzaleen begietan / izoztuta herio, /erlek, korkoi-
nek, lanpernek / instantean bi malko /..." (164. or.)

Paisaia dela eta, "Ezanda zutik Ergobin" olerkiaren bertso bat jartzea komenigarritzat jotzen dugu, bertan nabarmen baita zehaztapenen erabilera:

*"...Lizarrek dolu gordea,
zumeek intziri busti..."²³*

Aipaturiko oro ez da errealitatearekin zuzenean etortzen; sentimenduen kopurua isladatzean, gure olerkaria irrazionaltasunaren eremura kulunkatzen da, garaiari garaioko zentsura-mozloek ezarritako oztopoetatik ihes joanez.

i.- Errepikak

Euskal lirika zaharrean, ikus daitekenez, errepiken teknika etengabekoa da. Antzinako literaturan ballakizun berezia da bortiztasuna-

---

(23) "Ezanda zutik" (168 or.).

ren aldetik. Zalantzarik gabe, Gaztelako, zein Galiziako, lirika zahar-
rean modu nabarmenez azaltzen dira errepikak. Era berean, gure
poetak errepikak erabiliko ditu sentimendu baten inguruan testuaren
zama areagotzeko. Olerki bilduma honen azterketaren hasieran Gar-
cía Lorca-k ibilbide poetikoan utzitako lorratz zenbait ikusi genuen.

Gure poetaren olerkigintzan mota ezberdineko errepikak aurki
daitezke. Zenbaitetan, errepika horien funtzioa, oharkabea da, eta,
hospidetasunezkoa edo musikala kontsidera daiteke.

"...Hezur hotz zait itzuli,
zakur makur (uzkur -beltzak)
ibar beheruntz aihuriz,..."²⁴

Hospidetasun bera azken kontsonanteei begira era. Ballotasun
horren funtsa azken bokalean bortiztasun fonikoa kargatzeko joeran
datza, -tzen / -ten gerundioak erabiliz. "Barre ibarrean" olerkian:

"...Lehen izaten, etsitzen ez
nekien. Bizitzen,
ekiten, zartatzen, hausten
ikasia nintzen..." (100. or.)

Gauza bera "Amezkoan Zudaire" olerkian:

"...Hemen txikitzen, astintzen,
zanpatzen, hausten (isill),
makurtzen, zapaltzen, jotzen,
hiltzen (esan!) nork dabil..." (158. or.)

Errepikapenaren teknikak kadentziaren gozotasuna eta errit-
moaren prozedura bilatuko du, maiz. Honen helburuarekin bat
"Lehen huts" olerkia. Bertan pilaketa bokaliko bereziek (au / ei / ei-ai
/ eea-au / eea-ai-au / ai-ai / ei-ai / ei-eea-au) eginkizun bera betetzen
dute; fonema horien errepikak etengabeko aliterazioei bidea eman-
go diete:

"Goiza, noiztik zera gau?
(EguerdiR geldi adil),D
ze latza bizi behera haul

(24) "Asekaitz" (102. or.)

Lehe na orainaren jaun
(orainald i,
geldi adil),
ezin, lehen ak lehen huts nau...! (120. or.)

Errepikak sortzeko elementu ezberdinez ballatzen da poeta. Horretarako, bokalek eta silabek sor ditzaketen hoskidetasunaz aparte, sustantiboak, epitetoak, bertsoen errepikak eta atzizkiak erabiliko ditu. Askotan, errepikapenen bidez sorturiko paralelismoaz mintzo daiteke. Konstante bera García Lorcak idatzitako poemetara jotzen bada. Kasu anitzetan, bertso baten erabateko errepikapena eman arren, aldaketa murriztagoa suertatzen da amaieran. "Birjaioko naiz" olerkia aipa daiteke:

"Birjaioko naiz, herri,
eta maiteko zaitut berriz,
birjaioko naiz argi,
eta maiteko zaitut berriz,
birjaioko naiz, txori,
eta maiteko zaitut berriz,..."
birjaioko naiz, euri,
eta maiteko zaitut berriz,
berrilgo naiz, nire herri,
eta berbiztuko naiz berriz... (109. or.)

Errepikapena anaforarekin identifikatzen da hitz bat edo hitz-multzoa bertso bakoitzaren hasieran, gauza ezberdinak adieraziz:

"...Nire hitza zehatza,
nire hitza hau, hura
(ez-eta bestea),
nire hitza
mintza tresna..."²⁵

Besteetan, hitz baten errepikapenak kateamenduak, maisutasunez landuriko hitz-jokoak osatzen ditu. Dena den, esanahi ezberdinak bereganatzen ditu. Adibide bakarra emango dugun arren, ez dira era isolatuan gertatzen bilduma honetan, modu etengabea balizik. Teknika honen isladapen argiena "Gogapenak" olerkian:

---

(25) "Nire hitza" (108. or.)

“...*Hutsa* ezaren pare?
Hutsa tasun ezin diteke itzull
 Bainan *hutsa hutsik* ez da,
hutsa tasun litzateke
 tasun horren muina *huts* batez gainduz...” (104. or.)

Errepikak olerki tragikoetan, bereziki, iradokikorrek dira, beren funtzio nagusia espresioa bortiztea izaki. Zenbaitetan, elementu bera bizpahiru bider errepikaturik azalduko da bertso berean, leloaren funtzioa betez. Helburu horretara bideraturik ondorengo olerkiak: “*Kitarra darit*” (123.-124. or.), “*Natura naturago*” (129.-131. or.), “*Urbasa-ko lezean*” (149.-154. or.), “*Amezkoan Zudaire*” (155.-160. or.), “*Txirla iduri*” (161.-166. or.), “*Etzanda zutik Ergobin*” (167.-172. or.).

j.- Epitetoak

Olerkigintzaren kasuan epitetoen erabilera ezinbestekotzat jotzen da, hizkera aberats eta oparo baten ezaugarria izaki. Epiteto batzuen erabilera metafora munduan ahokatzen da, aniztetan. Epitetoaren funtzio nagusia izenaren kualitatea, une zehatz batean, handiagotzea da, hots, izen horren espresibitatea areagotzea sentimenduen arabera. Epitetoaren erabilera olerkariaren ikuspegi pertsonala adieraztera dator.

Izenak epitetoarekin (eta bera gabe) ez du gauza bera adierazten. Epitetoaren adierazkortasunak garrantzia bereganatzen du, testuaren balio estilistikoa areagotuz. Gehienetan, epiteto subjektibo ez mintzo gaitzke.

Epitetoaren erabilerak, idazkera kultu batean, sentimenduen espresioa bilatzen du.

“...*Lizartza-tik behera Araxes*
kopla, soil, sakon, gaziak
euskal penetan bustiaz...”²⁶

Koloreak epitetoari atxikita aurki daitezke. Epitetoak une bortitzak isladatzera datoz, sentimendu ezkorrenak azaltzera:

(26) “*Araxes Lizartzan*” (145. or.)

"...Likore gaiztoak dira
baso **beltzaren** zauri,
(ah, gangrena soroetan
garrisika datorkit)..."²⁷

Hemengo epiteto anitz metafora eta irudi sinboliko irrazionalen esparrutan kausitzen da, "Zortziko hautsiak" olerki bilduman ikusten den bezala. Nabarmenen artean ondorengoak aipatuko genituzke:

- "**Bildu**": "...zuen begitan **bilduta** / arrats bat fingabe...." (99. or.).
- "**Mahasia**": "...fagoen loa ardo gaziz / instantean da **nahasi** ..." (157. or.).
- "**Banatuak**": "...Dolu luze-**banatuak** / etzanda Ergobin..." (167. or.).

Hiru epitetozko kasuak ematen badira ere, bikoak ugariago agertzen dira. Esan daiteke Mujikarengan epiteto gehienak metaforismoaren esparruan subjektibitatez txertatuta daudela. Hemen, modu zabalago batez, beste teknikak zehaztasun hertsia goz aurkitzen ditugu: "...Pagadi nagi-horia" (99. or.), "...idi nagi-nekatuak..." (99. or.), "...artaburuak hotz-asper..." (106. or.), "...bidea isil eta eder..." (129. or.), "...zentzunotan lerdan-eder..." (130. or.), "...zutik-tente..." (133. or.), "...paisajea zakar-hozti..." (133. or.), "...ur hotz-gordinetan..." (137. or.), "...gaitza ene edergose" (143. or.), "...bihotz honek umil-makur..." (146. or.), "...zekor beltz-isilak..." (150. or.), "...azkazal beltz-urkatuak..." (156. or.), "...gorroto beltz-kosmikoe..." (157. or.), "...malko gazi-urkatuak..." (159. or.), "...apar gaitz-erotikoak..." (162. or.), "...gurdi makal-nagiaren..." (164. or.), "...zain beltz-luzeak..." (167. or.), "...muino goi-altu..." (168. or.), "...paisaje umil-urkatuak..." (170. or.), "...lizar makur-lotsatuek..." (171. or.), "...ur amildu-gazia..." (173. or.) ...

Orain arte bizpahiru epitetozko metaketa eskaini dugu. Baina, zenbaitetan, laukoitza suertatzen da espresio handiagoa lortzearren. Epitetoen metaketa ori hau, ordea, dinamismo negatiboz hornitzen da, erritmoa motelagotuz; bestalde, epiteto bakoitzak barnean dara-

(27) "Asekaitz" (102. or.)

man zama bisemikoaz aparte, garratzasun barnerakoia duen sentimenduen isladapena nabarmen. Honetaz aparte, epiteto bakarreko kasuak ugaritasunez ematen dira, eta, gehienetan, sustantiboaren laguntzaila bezala, batzuetan, izenaren funtzio sustantibatzailea dute-larik.

k.- Paisajismoa eta naturaren elementuak

Mujikaren poetikak natura eta paisaleari behar duen tokia ematen dio. Pasarte naturistikotan kokatzen da, batik bat, bere atari ilogiko sinbolikoen zeregina. Olerki bilduma honen barruan paisajismoak bi funtzio bereganatzen ditu: batetik, funtzio bisemikoa gertakizun animiko modura; eta, bestetik, zehaztapen datuala gauzak bere egitatean kokatuz. Hala ere, maila datuala, maiz, bisemia hutsaren funtzioan ematen da, olde animikoa atxikiz:

*"...Urdian-go gariek, aih,
metrailla-hautsa loretan,
Olazti-n ihintzak ozpina
Azpitik dager garratz,
Sakana-ko ibar zabalak
Gaur ez arto, ez aran,
Ah, aran gozoen orde
mikatx mila basaran!..."²⁸*

Aurkezturiko paisala, maiz, surrealista da. 98.ko belaunaldiaren idazle gehienek ekoizketa poetikoan paisajismoak balio berezia bereganatzen zuten.²⁹ Barne egoera psikologiko eta animikoa kanporatzean, gure olerkariak arima erantzten du. Paisala horren barnean giza malenkonia eta herstura, beste zenbait sentimenduekin batera, agerian:

*"...Haritza gorpua iduri,
ohiu ta uluen artaldez*

(28) "Urbasa-ko lezean" (151. or.)

(29) Unamunok, Azorinek eta A. Machadok, paisajismoa erabiliz, edertasun handizko orriak utzi dizkigute. A. Machadok trebetasun handia Gaztelako paisalak bilduriko zentzu bisemikoa jasotzean. Gure poetak sentimendua paisalera egokitu du.

*paisajea zakar-hozti,
herdoila garraisiz, orbel
latzak behera (ah, ah, zaudete!)
bainan alferrik, herio...,
basoak etsipen-giro..."*³⁰

Pasarte hau irakurri ostean, irakurlea malenkoniako sentipen batez tindaturik senti daiteke. Irakurlearen kontzientzia zehaztu ezin den sentimendu ezkor baten giroaz nagusitzen da. Sintagma ba-koitzean zentzu bisemikoa duten intuizioak jaiotzen dira. Bisemia ebokazio baten mesedetan azaltzen da. Anitzetan, teknika bisemiko horren erabilpena aurrezantzuen lekuko da, heriotzarena, adibidez. "Udazkenez dabil" olerkian, urtesasolen agerpenaz, naturaren hilzoriaz mintzo da. Arimaren egoera barnetiko zalantzakin ezkontzen dago. Guzti hau, askotan, kromatismoarekin loturik da. Paisajismo hutsaz hitz egin ordez, paisajismo kromatikoaz mintzatzea da ego-kiena:

*"Udazkena beherak dolumin,
bihotz hau udazkenez dabil
-zergatik orbel
zarata hain zimel?-,
lizarraren pena gorri,
intxaurretan herdoil zazpi..."* (105. or.)

Paisajismo kromatiko honek, zenbakiaren esanahia baino, zerbait bereziagoa adierazten digu.

Paisajismoa hobeto ikusi ahal izateko naturaren elementuak al-patzea komeni da. Naturarekin loturiko elementuen zerrendaketa eginen dugu segidan.

k.1.- Ilargia

Ilargia naturaren zikloetan ahokatzen zaigu. "Zortziko hautsiak" bil-dumako trataerakin batera, ilargia elementu sinboliko eta animiko beza-la isladatzen da. Ilargiaren erabilpena aski jorria da, batik bat, tragikotasu-na lantzen den poemetan. Askotan heriotzaren edo tragediaren aurrezantzu modura ageri da: "...-(*"Zeru goian hilargia, / Amezkoak*

---

(30) "Hus ditzadan" (135. or.)

han behean,/ zuek herioa gaur zai / leze horren ahoan"... (153. or.), "Ah, ah, ah, harkaitzok, entzun, / atera ni hemendiki!", / hilargi hotzak euskaraz / negar nagia dagi..." (159. or.).

Bestetan, bortxakerizko biktima baillitza agertzen zaigu: "...Baspiztiak Urbasa-n / kolpatu dute hilargi..." (156. or.), "...mozkorak lehen hamar ziran / orain, berriz, hamabi, / hilargia ibiltzen dute / gurpiltzat (bitez ibill)..." (176. or.).

Ilargiaren bitartez, olerkariak irakurlea mundu fantasmagoriko batean barneratzen du, hots, areriaz beteriko gauaren maindirepean.

K.2.- Ibarra

Gure poetak *ibarra* barne sentimendu bortitzenen gordeleku bilakutzen du, oro paisaian txertaturik:

"...Barrengo bolkan zahar hura
gaur zaida ibar ume,
ibar hau zapaltzen dabiltz
mila harri ta basurde..."³¹

k.3.- Zuhaitzak eta landaretza orokorrean

"Zortziko hautsiak" bilduman nabarmen zen zuhaitz zenbaiten alpua. Horien artean, lizarra, pinua, altza, sagarrondoa, haritza. Naturren elementu bezala azaltzen dira bilduma honetan ere. Dena den, gure olerkariak gustokoen duena, zalantzarik gabe, "lizarra" da. Bes-teen artean hurrengoak: pagoa, Intxaurra, urkia, gaztaina, gorostia, mahastia, sahatsa, zumea.

Gehienetan zuhaitzen alpua modu isolatuan egiten bada ere, maiz, enumeraketa modura agertzen da, beste begetatiboekin batera. Hona adibide bat "Gauzak gauzago" olerkiatik:

"Nigan dut gordetzen oro
eder, zelai, berde,
mendi, ibar, sagar, gerezi,
soro, zilar, urre,
nigan lizar, gaztain, urki,

(31) "Barrengo ibarrean" (100. or.)

*ur, elur, ihintz, belar, arto,
gari, izar, zapore,
madari, aran, hilargi..." (138. or.)*

Pasalarekin loturiko elementuak espazioaren zehaztapen datua-lean txertatzen dira. Zehaztapen datual horiek Euskal Herrian ahokata. Horrela, zenbait paraje ezagun zaigu: Amezkoa (Zudaire), Gollano, Artaza, Allin, Artabia, Eultz, Oriamendi, Urbasa, Olazti, Urdian, Sakana-ko Ibarra, Lizarra, Bardoiza, Altsasu, Iruña, Getari, Urumea ibaia, Loiola-Donostia, Xantiomendi.

k.4.- Itsasoa, ibaia eta ura

Ura, modu sinbolikoz, irrazionaltasunaren ildotik dator. Urak, paisala higitzen duen heinean, pertsonaren etengabeko zikloa isladatzen du. Ez dago atzera joaterik. Gauza bera suertatuko da *ibaia* eta *itsasoarekin* naturaren elementu bezala erabiltzean. *Ibaiak* gizabanakoaren bizitza irudikatzen du, eta *itsasoak* bizitza horren amaiera, hots, heriotza.

Ibaia, trataera horrekin, "Araxes Lizartza-n" olerkian nabarmen:

*"Ah, hibai ene, hibai ene,
zure behe-bidea isila,
zurekin kantuz nabila,
lehen-orainak zugar daude
(barnean gelditu gabe),
ur hotz hoiek soro ispilu,
paisaje gaitzen gatilu..." (145. or.)*

Itsasoa ere, atari ilogiko-sinbolikoetan, gizabanakoaren heriotza psikologikoa adieraztera dator; gizonak beldurra isladatzen du. Trataera ezberdinaz olde existentzialista nabarmen gizabanakoaren inguruan; gizakia, zalantzakorra da existentziaren aurrean:

*"...Nire begiak busti,
(zeinek nahi du edan?)
itsaso aunitz darit..."*

*Arren, arren, etorri,
begi isil hauetan
Itsaso berdeak min..."³²*

k.4.- Soroa eta harkaitzak

Soroa atari ilogikoen iturri gerta daiteke, eta tragikotasunaren lekuko. Harkaitzek ere protagonismoa eskuratuko dute. "Barren ibarrak" poemarioan aparteko garrantzia beraien. Tragikotasunaren klimax gorena heriotzarekin bat dator, garratzasun handienak irudikatuz. Subjektibitatea edonon nagusi:

"...Arranoen atzaparrak
harkaitzetan dantzari,
gorroto beltz-kosmikoeak
birao ta garraisi..."³³

k.5.- Urtesasoiak

Bisemia eta ebokazio-ahalmenaren aldetik paisaiaren edozein isladak ezinbesteko garrantzia du. Paisajea bisemi-zamaz hornitua goa azaltzen da urtesasoen irudikapenean. Halako tratamendu soil poetikoa lortzen du poetak transposizio sugerenteak sortuz.

Urtesasoiak naturaren zikloan ahokutzen dira:

k.5.1. *Udazkena*.- Heriotzaren aurrezantzu bezala ageri da, naturaren eta gizabanakoaren existentziaren adierazpen berezi modura:

"...Haritzak urretan
(urrea isil, baldan),
udazkena barruegi..."³⁴

k.5.2. *Negua*.- Naturaren heriotza gizabanakoaren heriotza psikologikoarekin bat dator:

"...Negu-ahazmenak bildu nau
gauzen golza bihurtu gau..."³⁵

k.5.3. *Udaberria*.- Bizitza eta jaiotzarekin batera dator, Itxaropenez betea:

---

(32) "Itsasoa begietan" (136. or.)

(33) "Amezkoan Zudaire" (157. or.)

(34) "Hartan nadin" (113. or.)

(35) "Udazkenez dabil" (107. or.)

"...Udazkenak ondoretik
izango bere udaberri..."³⁶

k.5.4.Uda.-Urtesasoen zikloa betetzen du:

"...Udaran nik nuen osoa
(oroa, harroa, gozoa)..."³⁷

I.- Kromatismoa

"Barren ibarrak" poemarioko "Kromatismoa" olerkian, koloreen jokia ez ezik, koloreei buruzko gogoeta estetikoak lantzen da. Kolore ezberdinen alpua, beste literaturetako autoreen ekoizketetan isladatzen den bezala, urteen poderloan, ematen etorriko da Mujikaren olerkigintzan. "Zortziko *hautsiak*" bilduman paisajismo kromatikoak ikaragarritzko garrantzia bazuen, bilduma honetan beheranzko joera du. Gauza bera suertatzen da "Aire *neurtuak*" poemategian. Hala ere, ez da inoiz erabat desagertzen.

Bilduma honetan nabarmen olerkariaren koloreekiko jarrera animikoa: "...Koloretaz nadin ase, / aunitz okre, urre, hori..."(144. or.). Olerki osoa kolore ezberdinetako margo-jokoa kontsidera daiteke. Gauza bera euskal eremuan Lizardik, kromatismoarekiko zuen markureraz: "...Damasko-oialki urdin yoriak / ertzeko litsean urre..."³⁸

Mujikaren kromatismoa desberdina da, alde surrealista daramala askatasunean eta trataera malguan sortua. Bilduma honetan *ederraren* eta *naturaren* kontzepzio estetikoak, anitzetan, koloreen dastamen eta begiztapenarekin nahasturik irudikatuko da. *Odola, burdina, kobaltoa, herdoila, urrea, zilarra* eta *kobrea* zentzu subjektiboan erabiliko dira: "...*Han intxaurrak du burdina... / ...ze gorria nik neurtitz!* (144. or.), "...*Euskal Herrian / morea beti more...*"(160. or.).

Poetaren paisajismoa, sarritan, Azorinengan, eman zen oparotasun sentsualera iritsiko da. Koloreak, zenbaitetan, epiteto huts dira. Hala ere, esan beharra dago *urrea eta herdoila* zentzu kromatikoz erabiltzea originalagoa gertatzen zaiola olerkariari:

(36) "Udazkenez dabil" (Ibidem)

(37) "Udazkenez dabil" (Ibidem)

(38) "Maitea". (Lizardi).

"Bidean nijoalarik
begiok aunitz urre,
(hainbat margo nondik nigan?),
gaitza ene eder-gose..."³⁹

Aipaturiko ahapaldian motibo kromatikoaren taldea seira igoko da, hots, *malba, more, hezesumin, okre, beilegi* eta *urdir* koloretara. Ahapaldia harridurazko espresio batekin amaitzen da, klimax kromatiko emozionala duen doinu batez:

"...Koloretaz nadin ase,
malba, more, heze sumin,
okre, beilegi eta urdir...
Udazkenez nik betel..."⁴⁰

Mujikaren kolore zenbait exotikoa da, *okrea* eta *sepaloa*, batik bat; Nafarroaren erdialdeko lurak (Gares, Iltzarbe, Amezkoa, Allin) euskal paisaiaren lekuko dira, Gaztelako paisaiaren antzekoak, nolabait. *Urrea, gorria, urdira* eta *berdea* Euskal Herri heze eta basoaldekoaren kolore kontsidera daitezke. Aipatu behar da, hala ere, García Lorcak *berde* kolorea ere heriotzarekin loturiko uneak girtzeko erabili zuela. Hau aintzakotzat harturik, olerkariaren koloreak zehazten salatuko gara, zenbait pasarte aipatuz:

- 1.1. Morea: "Amezkoan Zudaire / Euskal Herrian / morea beti more..." (155.-160. or.)
- 1.2. Urdina: "...Begiotan (hotz eta urdir) /zenbat ur dagoan, / itsasoa zait gordin..." (135. or.)
- 1.3. Urrea: "...(goiz, arrats, ilun, eguzki / -urrezko kolore-)..." (138. or.)
- 1.4. Zilarra: "...lizarra beti lizar / (aih, zenbat urre dager!)... / Urrea ez da zilar..." (122. or.)
- 1.5. Okrea eta malba: Koadro piktorikoaz mintzatzean aipatu genituen.
- 1.6. Gorria eta odola: "...Begiak dira oro odol / (gorriago ez leikel), / odol-tantaka mila arbol /..." (144. or.)

(39) "Kromatismoa" (143 or.)

(40) "Kromatismoa" (143. or.)

- 1.7. Metaleak kolore gisa (kobaltoa, brontzea, burdina): "...Kobaltoko zeruan / putreak jirabiran..."
- 1.8. Berdea: "Arratsaren kloroformo / gaitzak min berde dagi..." (176. or.)
- 1.9. Herdolla: "...herdolla garraisiz, orbel / latzak behera (ah, ah, zaudetel)..." (134. or.)
- 1.10. Zuria: "...hagin zuriak zutik..." (156. or.)
- 1.11. Beltza: Kolore beltza, dudarik gabe, bilduman nagusitzen da. Beltzez tindaturik azaltzen dira olerkariaren kezka sakonenak, baita une tragiko eta bortitzenak ere. Beltza, beti, sentimendu ezkorrekin ezkontzen da. Hala ere, salbuespen bat alpatu beharrean gaude, poetak alabari eskainitako "*Nola diren berri!*" olerkia, non begiak deskribatzeko beltza kolorea erabiltzen den:

"...Alabaren begiak
beltz, gordin, erantzi!" (112. or.)

m.- Sinestesiak eta sasi-sinestesiak

Olerki bilduma honetan sinestesiak oparoak dira. Ballabide honen ugaritasunak poetaren kera sentzuala eta kromatismoaren nagusitasuna agerian uzten ditu. Jokorik nabarmenenak *ikusmena/uki-mena* eta *entzumena/ ukimenezkoak* dira. Sentimen ezberdinen nahasketak irakurlearengan sortzen ditu. Joko poetiko hau ekoizketa literario sakona aberastera dator, elementu ezberdinen artean lotura harrigarriak eraikiz. Sentimen nahasketak –sentsazioen gainezarke-tak– orotariko elkarketak baimentzen ditu.

"Zortziko *hautsiak*" bilduman sinestesien garapena oparoa baze-n, "*Barren ibarrak*" honetan ez da gutxiagokoa. Irudi ederren bi-dez, sentzazio nabarrak sentzazio gainezartzen dira, sinestesien jato-rria mozarrotuz. Hona adibide zenbait:

- m.1. *Ikusmena / entzumena, entzumena / ikusmena*: "...Orain atza-parrek ez oihu..." (100. or.), "ah, gangrena soroetan / garraisika datorkit..." (102.or.), "...zarata hain zimel?..." (105. or.), "...lizarrek sumin-garrais..." (106. or.), "...bidea isil eta eder..." (129. or.), "...herdolla garraisiz, orbel..." (134. or.), "...margo ozenak..." (134. or.), "...begi isil hauetan..." (136. or.), "begi barruok (*isil-baldan*)..." (139. or.), "...zekor beltz-isilak..." (150.

- or.), "...*laban hain luzeen algarak...*"(157. or.), "...*sufre-irria...*"(174. or.).
- m.2. Ikusmena / ukimena, ukimena / ikusmena: "...*Herdollaren azkazalak arboletan hozkari...*" (102. or.), "...*urrezko paisaje leuna...*" (102. or.), "...*hezur hotz zait itzuli...*" (102. or.), "*Pinuen beltzean, pinuen hotzean...*"(113. or.), "...*Urre hezez mahatsmordo...*" (117. or.), "...*Adar hotzak dira azkazal...*"(133. or.), "...*ur hotz horiek soro ispilu...*"(145. or.), "...*hailargiak keinua hotz...*"(145. or.), "...*Lizarraren begi hotzak...*"(152. or.).
- m.3. Ikusmena / dastamena, dastamena / ikusmena: "...*Pena mingotsa hain luzea...*" (99. or.), "...*alabaren begiak / beltz, gordin...*"(112. or.), "...*Bidea gazia, bizia jaiotzez...*" (119. or.), "...*Objektoak zaizkit gordin...*" (128. or.), "...*begiok daude gazil...*"(135. or.), "...*hondar beroz estali...*"(135. or.), "...*garratz hori, gozo, gorri...*"(146. or.), "...*malko gazi-urkatuak...*"(159. or.).
- m.4. Entzumena/ dastamena, dastamena /entzumena: "...*Kopla soil, sakon, gaziak...*"(145. or.), "...*birao gordin guri...*"(160. or.).
- m.5. Ukimena / dastamena: "...*Ur hotz-gordinetan...*" (137. or.).
- m.6. Entzumena / ikusmena / ukimena: "...*Ezpain /beltzetan irria hotz*"(165. or.).
- m.7. Entzumena /ukimena: "*Kitarra darit, kitarra / kopla beroz eta antsiz...*" (124. or.), "...*kitarrak ahula du hotsa...*" (124. or.), "...*hariok bero daude gaur...*"(125. or.), "*zumeek intziri busti...*"(168. or.).
- m.8. Usaimena /dastamena: "...*Usaina nik gaziegi...*" (113. or.), "...*Soroak hats gozoz...*" (117. or.).

Poetak badaki, sentimenen bidez, bere oharmenera Iristen den oro adierazten. Eta, sentsazioetatik areago, ia sumatuezina, entzutezina... hautematen du. Normalean, ikusmenezko metaforismoa entzumenezkoarekin tartekatzen da, beste motatako sinestesiak ere ugari direlarik. Ikusmena eta entzumenarenak, armonikoki kontrastatzen ditu. Batzuetan, ukimenezko esperientziak gehitzen zaizkie, eta maiz, heriotzaren presentzia sentsazio hauen bitartez atzematen da.

n.- Konparaketak

Besteetan bezala, konparaketaren giltzarria *bailitz*, *ballira* eta *bezala* gisako juntagailuen bitartez azaltzen da. Baita *iduri*, *gisa* eta *antzean* delakoen bidez ere. Elementu hauek parekaketa sinbolikoa bideratzen dute. Konparaketa-mota ezberdinak daude:

- n.1. Konparaketa somatikoak: "...*Ikazkinaren aizkorak / jo zaitu hagi-na bailitz...*"(133. or.), "...*Harriak eta amildegiak / zintzilik hortzak gisan...*"(152. or.).
- n.2. Animallaz baliaturik egindako konparaketak: "...*Iruñan Mola (ihe-na gisa)...*"(156. or.), "...*Bekatua zulo behera / sugegorria bailitz...*"(159. or.), "...*Fosforo ernegatuak / suge beltzak balliran...*"(151. or.).
- n.3. Konparaketa animikoak: "...*Haitzek gangrena ta pasmo / arratsaren damuan antzo...*"(146. or.).
- n.4. Konparaketa begetatiboak: "...*Susmoak lurrera / hosto hotzak ballira...*"(114. or.).

Konparaketen arloa zabala izan arren, ez da atal hau gehiegi luzatzekoa; konparaketa gehienak atari ezlogiko-irrazionalean txertatzen dira, subjektibitatearen eremua sakonduz. Hala eta guztiz, esan behar da estilistikaren aldetik konparaketak eta metaforak es-tuki erlazonaturik daudela, eta ulermenaren aldetik metaforak konplexuagoak suertatzen direla.

ñ.- Metaforismoa

Metaforen mundua ukitua dugu sinesteziaz hitz egitean. Mujikaren mintzaira poetikoa irudiz betea dago. Bere ekoizketa poetikoaren mintzo sinbolikoa sugerigarria suertatzen, bada. Paisajismoaren aurrean, funtsean, eder-mintzoak eratzen ditu, beste idazleen eragina hauteman arren. Bestalde, mintzo mitologiko nabarmena duten zat-iak daude, eta horien artean, elementu begetalak.

Hemengoak ere "*Zortziko hautsiak*" bilduman atxikitako jarrera surrealistari darraio, joko metaforiko ez-ohizkoak eskainiaz. Tragedia-ren giltzarria lortzeko, anitzetan, transposizio bidetik abiatzen da, hau da, elementuen aldaketatik bizigabeak pertsona bezala, eta elemen-tu materialeak bizidun modura azalduz; eta, alderantziz, gizabana-koaren kualitateak eta atributuak desgizaturik (deshumanizaturik) aurkeztuz. Sarritan, paisaia pertsonifikaturik azaltzen da; zuhaltzak

eta gauzak giza eta animalien kualitatez horniturik daude eta elementu estatikoak bizirik ageri dira... Hona adibide zenbait: "...*Hilargiak keinu hotz...*" (pertsonifikazioa, 145. or.), "...*anisaren azkazalak / valtsean salto ugari...*" (likore baten somatizazioa, 178. or.), "...*lizarren begiak makur...*" (pertsonifikazioa, 149. or.), "...*arratsak eta instanteak / gogoa guztiz nag...*" (pertsonifikazio animikoa), "...*Gauzek begiotan giro...*" (dinamizazio psikologikoa, 130. or.), "...*herdoila dabil musuka / emagalduta bailitz...*" (konparaketa pertsonifikazioaren bidez, 102. or.), "...*Gauzetan naiz jaiotzen, / gauzek naute jai...*" (105. or.), "...*zentzunok eginda lehio...*" (deshumanizazioa).

Maiz metaforismoaren erabilpenak, ulermenaren aldetik, konplexutasuna dakarkio irakurleari. Hainbatetan pertsonifikazio eta dinamizazioak metafora bilakatzen dira, eta, ondorioz, iruditeriaren harietan barneratzen da poeta. Metafora horietan sailkapen bat egi-tekotan, hurrengo komenigarria litzateke:

Ñ.1.- Irudi somatikoak: *azkazalak*, *hagina*, *ukabilak*, *kaskoa*, *begiak*.

Elementu hauekin loturiko metafora somatikoek kera surrealista nabaria dute: "...*Azkazal / asesinatuak hoska / haritzen dolo-rean...*" (154. or.), "...*ikazkinaren haizkorak / jo zaitu hagina bailitz...*" (133. or.), "...*ukabilen artaldea / haserre ta harro Urbanan...*" (153. or.), "...*Hankak, besoak, kaskoa / apurtuta (edi-hilik)...*" (159. or.), "...*Arratsaren begiak, / aih, alaba iduri...*" (112. or.).

Ñ.2.- Animaliez osaturiko irudiak: Animalia exotikoen artean *hiena*, *tigrea*, *lehoia* eta *marrazoa* egon daitezke. Euskal Herriko animalien artean, berriz, *zezena*, *zekorra*, *idia*, *sugea*, *putrea*, *arranoa*, *korkoiak* eta *putreak*. Animalia hauek giro tragikoaren une bortitzenetan ahokatzen dira. Gehienak arerioaren pertsona irudikatzen datoz. Euskal Herriko animalien artean batzuk herioren aurrezantzu bezala azaltzen dira (putrea, arranoa, sugea, zezena), eta gainontzekoak biktimarekin identifikatzen dira (zekorra, idia, korkoiak): "...*Iruña-n Molak (hiena / gisa) begiak zikin...*" (156. or.), "...*marrazo iraulien zintzur / beltzek handia zulo...*" (161. or.), "...*arrantzaleen begietan / izoztuta herio, / erlek, korkoinek, lanpernek / instantean bi malko...*" (164. or.), "...*Bai, bai, gure zekor hilak / burua, muinak (isillik) / saihetsa, bihotza, hortzak...*" (169. or.), "...*Mikel, ez axola hiri, zezen gorien adar-ekaitzek...*" (171. or.).

Ñ.3.- Irudi begetatiboak: Mujikaren olerki ekoizketan irudi hauek biltzen dute gozotasun handiena. Kontutan izan behar da euskal lirika zaharrean zuhaitz eta landarekiko erreferentzia bizia eta iradokikorra izan dela, eta erromantze eta lirrikazko olerkietan *arana*, *bioleta*, *mertsika*, *gerezia*, *lizarra*, *elorría*, *otea* bezalakoak sarritan azaltzen direla. Gure olerkariak *artoa*, *mahatsa*, *arana*, *basarana*, *lizarra* eta *haritza* (besteen artean) gehituko ditu. Hona kasu zenbait: "...**Artabizarra** harro / (urre eta zilar), / ze gozoa azarol..."(117. or.), "...**Elortzurian** orri bi / (ausaz,zaudete ahazturik?)..."(105. or.), "...**Sakana**-ko ibarzabalak / gaur ez **arto**, ez **aran**, /ah, aran gozoen orde / mikatz mila **basaran!**..." (151. or.), "...-"(Aih, **mahats** gaiztozko hats hauek / ken, albo-**ra** ahal banintzan!),..."(152. or.).

Ñ.4.- Metale, tresna eta beste elementu gaitzeko irudiak: Metaletan erabilienak *altzairua* eta *burdina* dira: "...**Burdinek** dabiltz ausardiz, / metalek setakeriz" (168. or.). Tresnen artean, *mailua*, *tenazak*, *kutxiloa* ("**Zortziko** hautsiak" bilduman tresna hau maiz agertzen da) eta *aizkora* daude: "...**Bost tenazek** heltzen dute / gure herria lepotik..." (159. or.), "...zazpi **kutxilo** beltz hoska / irrintziak bailiran,..." (150. or.), "...**mailu** erdituen biraoek..."(171. or.). Hala ere, sail honetan irudi irrazionalenak *alkohola*, *likorea*, *sufrea*, *kloroformoa* eta *fosforoa* lirateke. Honetan olerkariak kanpotiko olerkigintza surrealista eta onirikoaren ballabideak profitatu bide ditu. Hona adibideak: "...**Alkohol** gaitzak dabilta / pena beltzak jan da jan..."(154. or.), "...**likore** gaiztoak dira / baso beltzaren zauri,..." (102. or.), "...**Urbasa** mendi gainetik / hamaika **sufre** dantzan,..." (149. or.), "...arratsaren **kloroformo** / gaitzak min berde dagi..." (176. or.), "...**fosforo** ernegatuak / suge beltzak bailiran,..." (151. or.). Iruditeria exotiko bortitz hau guztia euskal eszenatokian txertatzen da, eta Mujikaren iruditeria honek, bereziki, euskal aber-zaletasunaren borroka isladatzen du.